

І. С. Бондарук

аспірант,

Черкаський національний університет ім. Богдана Хмельницького

Соціальні аспекти економічної безпеки держави

Питання забезпечення сталого економічного і соціального розвитку в цілому і економічної безпеки зокрема взаємопов'язані та взаємодоповнюючі, тому що безпека є якісною основою реалізації економічних і соціальних трансформацій в державі. Відсутність ефективної соціальної політики держави породжує небезпеку соціальних катаклізмів, призводить до деградації особистості, сім'ї, соціальної поляризації в суспільстві. Запровадження ринкових відносин розпочалося в Україні без розробки стратегії і тактики державного регулювання соціальних процесів, що вкрай негативно позначилося на забезпеченні економічної безпеки. Конституційне закріплення необхідності побудови соціально спрямованої економіки вимагає від держави вироблення і здійснення такої соціальної політики, яка сприятиме забезпеченню достатнього життєвого рівня населення, економічного зростання, захисту найбільш вразливих верств населення, гармонійному розвитку особи, сім'ї.

Проблематика економічної безпеки займає вагоме місце в дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. Різномічні аспекти окресленої проблеми розглядали у своїх працях О. Власюк, Г. Пастернак-Таранущенко, С. Дойл, Д. Фишер та ін. Проте залишаються ще не достатньо дослідженими соціальні аспекти економічної безпеки держави. Актуальність соціальної безпеки зростає в першу чергу через цілу низку суттєвих протиріч щодо розв'язання проблем соціально-економічного розвитку держави. Звідси виникає гостра потреба в науково обґрунтованому дослідженні рівня соціальної безпеки та її констатації в системі параметрів, здатних виконувати функцію спрямування практичних заходів на досягнення цілей безпеки в соціальній сфері.

Метою статті є дослідження ролі соціальної безпеки в системі економічної безпеки держави та науковому обґрунтуванні рівня соціальної безпеки в Україні.

Проблема розробки соціальних аспектів системи економічної безпеки як елементу соціально-економічного розвитку найважливіших макроекономічних і фінансових процесів є достатньо складною і багатогранною. Так вітчизняний вчений О. С. Власюк вважає, що будучи складним соціальним явищем, економічна безпека виділяє політологічний, юридичний, соціологічний та економічний виміри дослідження економічної безпеки. Зокрема, політологів в економічній безпеці цікавить результат економічної політики різних суб'єктів діяльності і відносин; юристів – правові норми і гарантії забезпечення економічної безпеки, легітимність діяльності відповідних структур; соціологи головну увагу приділяють дослідженню громадської думки, динаміці її змін залежно від різноманітних чинників – загроз, небезпек економічним інтересам держави, громадян; економісти прагнуть до вивчення економічних відносин та економічної діяльності під кутом зору забезпечення безпеки, для чого необхідна розвинута економічна інфраструктура, кваліфікована робоча сила, інтегрованість національної економіки в систему світових господарських зв'язків тощо [1, с. 6-7].

Соціальна спрямованість економічної безпеки простежується і у визначенні Г. Пастернака-Таранущенко, який вважає, що «під економічною безпекою держави розуміють такий стан держави, у якому всі потреби населення і країни забезпечені повністю і своєчасно, що дає змогу вести нормальну життєдіяльність та розвиватися системі (державі) і кожному її елементу (людині)» [2, с. 131].

В рамках системного підходу економічну безпеку можна трактувати як якісну характеристику складної соціально-економічної системи, що визначає її стабільність і стійкість, здатність до самозбереження і розвитку. Проте і таке визначення, як і інші, має істотний недолік: ігнорування

найважливішого аспекту сучасного розвитку – зміни ролі людини і соціальних чинників економічного зростання.

Нерідко соціальні чинники даються в національній безпеці в єдиному блоці з науково-технічними, релігійними і іншими чинниками, при цьому відсутня розгорнена структура цього чинника на відміну від економічного, політичного і військового. Так, В. С. Пірумов відносить соціальну структуру суспільства як об'єкт захисту до політичної сфери, а науку, освіту, охорону здоров'я, тобто явища, що завжди ототожнюються з соціальною галуззю, до ряду етнічних, релігійних, демографічних і інших чинників. На думку вказаного автора, при такому підході соціальна складова серед основних елементів національної безпеки відсутня. Проте дослідник, конструюючи структуру і взаємозв'язок основних геополітичних чинників і елементів національної безпеки, вводить в перелік загроз і соціальні загрози.

Беручи до уваги, що теорія безпеки, об'єктом і предметом дослідження якої виступає діяльність людей по забезпеченню своєї безпеки і безпеки природних умов життя, є продуктом міждисциплінарних досліджень, деякі учені, проте, наполягають на виділенні «соціальної безпеки» як самостійної разом з економічною, екологічною, політичною безпекою. Соціальну сферу, її компоненти відносять до стратегічних чинників міцності держави разом з її територією, природними багатствами, економічними, науково-технічними і оборонними можливостями.

Останніми роками з'явилися ряд визначень соціальної безпеки як структурного відношення: стану і можливостей соціальної сфери, стану і самопочуття особи, різних груп і т.п.: «підтримка або заперечення народом такої соціальної системи і державного устрою», «такі відносини між соціальними суб'єктами, які не створюють небезпеки і не наносять збитку один одному», «стійкість систем забезпечення життєдіяльності і основних потреб людей і груп», «стан і розвиток соціальної сфери, що виключають соціальну напруженість і небезпеку проявів масової незадоволеності» [3, с. 43].

Приведені вище визначення, на наш погляд, мають деяку однобічність, пов'язуючи соціальну безпеку з якимись окремими сторонами соціальної сфери суспільства, станом людей. Деякі з вказаних дефініцій обмежені просторово-тимчасовими рамками, тимчасовими відносинами, орієнтуються на нинішню дійсність.

З такими визначеннями згодні і деякі зарубіжні дослідники. Так, американський учений С. Дойл відзначає, що держава знаходиться в соціальній безпеці, якщо має можливість «здійснювати заходи з розвитку соціальної сфери, освіти і економіки без зовнішнього впливу, забезпечувати своїх громадян житлом, продовольством, роботою, захищати їх громадські права і особисті свободи» [4, с. 5]. Інший американець – професор Д.Фішер вважає, що соціальна безпека – це «можливість для держави вільно добиватися національного розвитку і прогресу, а також задоволення активних потреб і прав людини» [5, с.5].

Визначення соціальної безпеки, дане В. Серебрянниковим, як сукупності заходів із захисту інтересів країни і народу в соціальній сфері, розвитку соціальної структури і відносин в суспільстві, системи життєзабезпечення і соціалізації людей, способу життя відповідно до потреб прогресу, нинішніх і майбутніх поколінь [6], також обмежено.

Таким чином, соціальна безпека – це діяльність держави по втіленню в життя цілей і пріоритетних завдань соціальної політики, з реалізації сукупності законодавчо закріплених економічних, правових і соціальних гарантій, що забезпечують кожному членові суспільства дотримання найважливіших соціальних прав.

Важливою є роль держави в забезпеченні соціальної безпеки, оскільки держава забезпечує як державну так і суспільну безпеку. Соціальна безпека стає універсальною системою взаємного захисту прав і інтересів особи, суспільства і держави. При цьому державна безпека виступає засобом, а соціальна безпека – метою визначення і захисту життєво важливих інтересів громадян.

Соціальний розвиток, поза сумнівом, є результатом стабільного економічного розвитку, але такий стан економіки повинен постійно відтворюватися. Саме здатність суспільства постійно підтримувати свій стабільний соціальний і економічний розвиток створює соціальну стійкість. Неодмінними економічними умовами соціального розвитку є зростання суспільного виробництва і підвищення ефективності економіки, що за інших рівних умов забезпечує постійний рівень споживання навіть при залученні до виробництва нових ресурсів.

Соціальний розвиток повинен забезпечуватися проведенням ефективної соціальної політики, а його стійкий стан повинен характеризуватися поліпшенням якісних соціальних показників, відсутністю загрози соціальній стабільності розвитку суспільства і наявністю потенціалу для подальшого прогресу. Отже, головною функцією соціального розвитку є функція соціального відтворення різних верств населення, а також їх усестороннього життєзабезпечення. Фундаментальною основою соціальної стабільності і соціального розвитку є дотримання принципу соціальної рівноваги.

Посилення взаємозумовленості соціальної та економічної складових розвитку викликане низкою тенденцій. По-перше, економічна безпека, як комплексна характеристика розвитку економічної системи, синтезує в собі всі форми проявів суспільних взаємовідносин, здатних викликати реальний або потенційний конфлікт інтересів. При цьому соціальна сфера за кризового розвитку перетворюється в дестабілізуючий чинник і потребує як об'єктивної діагностики й моніторингу в системі критеріїв національної економічної безпеки, так і реалізації невідкладних заходів щодо забезпечення необхідного рівня показників – індикаторів соціальної сфери [7].

Для забезпечення економічної безпеки важливе значення має соціальний захист населення. Однак орієнтація політики соціального захисту на найбільш вразливі верстви населення при недостатньому захисті прав та інтересів виробників матеріальних благ стало однією з причин відсутності у

них мотивацій до праці, а відповідно і спаду виробництва. Адже саме від рівня соціального захисту працюючих безпосередньо залежить і рівень соціального захисту непрацездатних та найбільш вразливих прошарків населення. Важливо забезпечити адресний і диференційований підхід до соціального захисту різних груп населення.

Так, в Україні за останні роки питома вага виплат на соціальні потреби у валовому національному продукті підвищилась майже вдвічі, що стало однією з причин незбалансованості державного бюджету, посилення інфляційних процесів. Рівень соціальної безпеки за підсумками 2010 року знизився порівняно з 2009 роком на 0,3 в.п. до 74,8%, що продовжило низхідну тенденцію показника 2008 року (див. рис.).

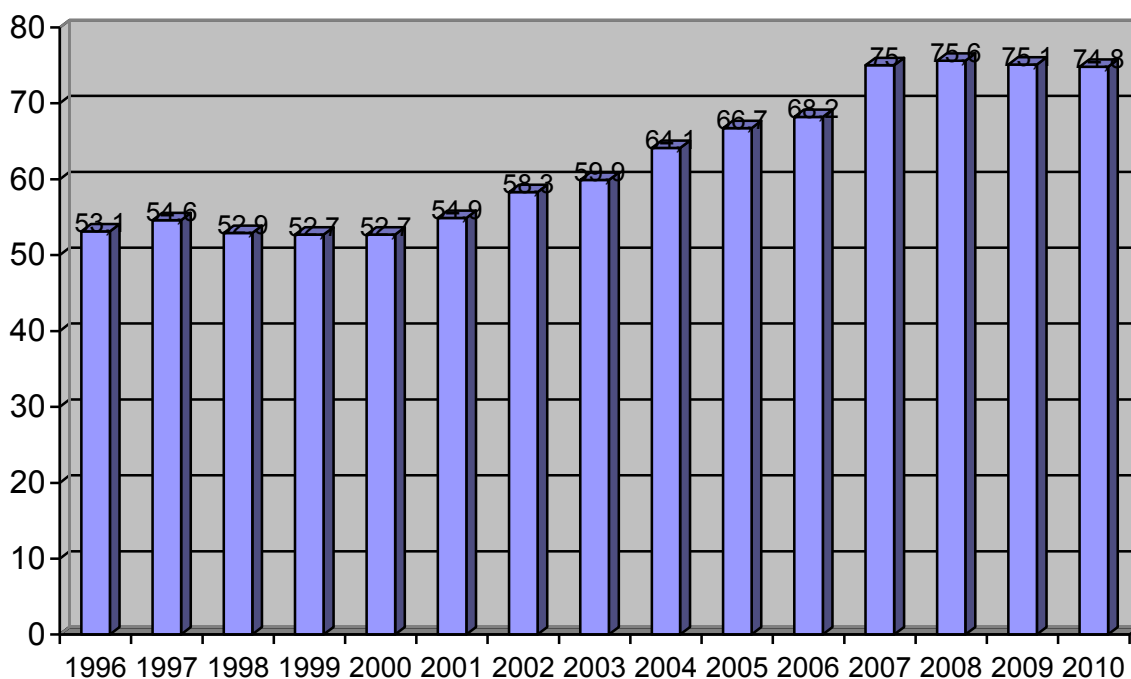

Рис. Рівень соціальної безпеки України, %.

Визначальний вплив на зниження рівня соціальної безпеки мали зміни фактичних значень таких індикаторів: скорочення відношення середньої заробітної плати до прожиткового мінімуму працездатних осіб внаслідок невідповідності розміру середньої заробітної плати прожитковому мінімуму та перевищення у 5,4 рази грошових доходів десяти відсотків найбільш

забезпеченого населення відносно грошових доходів десяти відсотків найменш забезпечених.

По-друге, характер процесів, які відбуваються в структурі соціуму, дає змогу віднести суперечності в цій сфері до стратегічних загроз економічній безпеці, що стосуються ключового компонента національного багатства – людського капіталу. При цьому соціальний аспект забезпечення економічної безпеки починає переважати на тактичному і стратегічному рівнях системи безпеки держави [7]. У цих умовах правомірним є твердження, що економічна безпека органічно переростає в соціально-економічну, а критерії оцінки соціальної сфери з позицій безпечного впливу на всі форми прояву взаємовідносин, що зумовлюють базові цінності та інтереси суспільства, стають ключовими чинниками оцінки рівня безпеки.

Таким чином, соціальна домінанта стає найважливішою метою процесів забезпечення національної безпеки на всіх суб'єктних рівнях і функціональних напрямках діяльності. Розвиток економічної і соціальної сфери формує єдиний взаємозумовлений процес, у межах якого здійснюється вплив на параметри національної безпеки по всьому спектру проявів перетворюючої активності людини. Соціальний компонент економічної безпеки перетворюється в передумову забезпечення високого рівня розвитку продуктивних сил і виробничих відносин згідно з основоположними державними і суспільними інтересами, що констатуються в системі критеріїв національної безпеки країни.

Разом із тим, соціальний поступ – не тільки передумова, а й ключове завдання щодо забезпечення високих параметрів безпеки. Така подвійна роль соціальних чинників потребує посилення уваги саме до соціально-економічних аспектів проблем безпеки на сучасному етапі суспільного розвитку, хоча концептуальна єдність економічних та соціальних підвидів безпеки не дає підстав ігнорувати їхні внутрішні відмінності. Якщо об'єктом економічної безпеки є розвиток економічної структури суспільства,

удосконалення господарського механізму, то соціальна безпека спрямована передусім на захист індивідуума як найвищої цінності будь-якої країни.

Захист життя, здоров'я, добробуту, прав і свобод людини утворює внутрішній зміст соціальної безпеки. Із соціалізацією економічного розвитку соціальна безпека підпорядковує своїм завданням усі форми взаємовідносин стосовно безпеки як в економічній, так і в політичній сферах суспільства, зумовлюючи динаміку соціальної системи регулювання та життєзабезпечення. Відповідно об'єктами соціальної безпеки виступають люди, їхні взаємовідносини, належні соціальні потреби, системи соціалізації людини і соціальні інфраструктури: освіта, виховання, культура, торгівля, охорона здоров'я, спосіб життя. Отже, соціальна безпека – це надійна захищеність життєво важливих інтересів соціальних суб'єктів макро- та мікрорівнів, збереження і розвиток людського потенціалу, підтримка ефективного стимулювання діяльності людей, систем їхнього життєзабезпечення.

Таким чином, соціальна безпека виникає як соціальний феномен у процесі розв'язання суперечності між такою об'єктивною реальністю, як небезпека, і потребою соціального індивідуума, соціальних груп і спільнот запобігти їй, локалізувати чи усунути наслідки небезпеки, реалізувавши свої соціальні інтереси найбільш адекватними засобами.

Список використаних джерел

1. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк; Нац. ін-т. пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К., 2008. – 48 с.
2. Пастернак-Таранушенко Г. А. Економічна безпека держави. Методологія забезпечення : монографія / Г. А. Пастернак-Таранушенко. – К. : Київський економічний інститут менеджменту, 2003. – 320 с.
3. Ващекин Н.П., Дзलिएв М.И., Урсул А.Д. Экономическая и социальная безопасность России: Учебное пособие. – М., 1999. – 345 с.

4. Дойл С. Гражданские космические системы. Их влияние на международную безопасность / С. Дойл; РАН ИНИОН. – М., 1994. – 160 с.
5. Фишер Д. Невоенные аспекты безопасности: системный подход / Д. Фишер; М. –1994. – С. 5.
6. Серебрянников В.В., Хлопьев А.Т. Социальная безопасность России / Под общ. ред. В.Н. Иванова, Р.Г. Яновского; Ин-т социал.-полит. исслед. РАН. – М.: МНИИПУ. – 1996. – 352 с.
7. Сутність соціальної безпеки держави // [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://buklib.net/component/option,com_jbook/task,view/Itemid,36/catid,122/id,3398/